

Vol. 15/ Issue: 35/ Summer 2021

**Reflective Judgment's Potentials
in the Formation of Juridical Nature in Kant**

Ali Salmani

*Associate Professor, Department of philosophy of art, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran.
(Corresponding author) E-mail: salmani@basu.ac.ir*

Saeed Hajrashidian

PhD in philosophy of art, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran. E-mail: hacisaeed@yahoo.com

Abstract

Perhaps one of the most pivotal ideas of Kant which connects all of the periods of his continuous intellectual work is the idea of the nature as the whole. According to Kant the nature as the whole is equivalent to totality and universality. This is the rule of the fundamental idea: the particulars finally must be under the general in order to be explicable. But it is interesting to note that this general rule which remains unchanged in Kant's three periods of intellectual work has a special meaning in each period. So we seek to answer the question of how Kant begins with the nature as the objective and then reaches the nature as the ideal of the pure reason and consider it as the necessary totality for the power of judgment and from there reaches the nature as something that has legal requirements. But such a transformation into the legal and historical nature is possible only if we pay attention to the power of reflective judgments which are contained of aesthetic and teleological judgments. Because it is the power of reflective judgment that provides Kant with the necessary tools to view the nature as a totality whose purpose is the realization of rights. In this sense the nature is something that offers hope to the human race..

Keywords: Nature as a Whole, Universality, Totality, Necessity, Systematicity, Purposeful System, Empathetic Accompaniment

Received date: 2020. 1. 20

Accepted date: 2021. 6. 7

DOI: [10.22034/jpiut.2021.38021.2501](https://doi.org/10.22034/jpiut.2021.38021.2501)

Journal ISSN (print): 2251-7960 ISSN (online): 2423-4419

Journal Homepage: www.philosophy.tabrizu.ac.ir

Introduction

One of the most important concepts by which Kant's three periods of thought can be connected and considered as a continuous effort on a single subject is the concept of nature as a whole. Nature as a whole in Kant's works has equivalents such as totality, wholeness, world and rational universe. In all periods of his thought, Kant seeks to formulate this notion that the particular must be classified under the general rule in order to have meaning or necessity. What is considered in this essay and is its main subject is what Kant does in *Third Critique* because what he does in *Third Critique* provides for him some possibilities he can use them to articulate juridical nature. But what allows Kant to do so is the rules that he developed in his *Third Critique* on purposefulness and power of aesthetic judgment. By using these themes, Kant achieves a concept of nature of which history and laws are essential.

Discussion

In general, Kant in the pre-critical period believes that nature manifests itself in the form of idea of totality and wholeness. This totality and wholeness as the highest achievement of theoretical cognition is something that includes human, physical, divine and moral affairs. Kant states the rule of this totality in such way that we have the general matter which is not a general matter composed of simple components but for them is like a formal whole. Another characteristic of nature for Kant in the pre-critical period is that he considers it as the cause. From this point of view, the whole becomes a real thing. But in the critical period, Kant, under the influence of Hume, turns the whole into regulative ideals of pure reason. He now introduces them as rational ideas that are no longer real but transcendental. These ideas help the researcher to look at the universe as a systematic whole. In his critique of judgment, Kant does not consider nature to be regulative ideals of pure reason but instead attributes it to a new power called the power of judgment. The possibilities of the power of judgment enable Kant to draw a different picture of nature. This new image of nature, which shows itself especially in post-mortem works, is an image in which nature has historical and legal implications. Such a transformation from nature as the real to nature as something that has legal requirements is possible by the power of aesthetic judgment.

Conclusion

If we pay attention to what Kant says about nature, we figure out that nature has played a pivotal role for him in all periods of his intellectual life. He never believed in abandoning the idea of universality, which he had prepared in the pre-critical period as a real thing to explain the world in opposition to the tradition of rationalism. Kant was so fascinated by the fundamental idea of nature as a whole that he tried to explain it in some way in each period and according to each limitation. In the pre-critical period, he tried to explain nature as a whole against rationalists, without which any conception of nature would be inadequate. Contrary to Hume's positions, Kant

devised a plan and pushed nature into reason, directing it out of reason where he was to sit directly in sight of nature, but considering it to be the result of the a priori transcendental assumption of the power of reflective judgment. And finally, in his old age, he realized all the logical consequences of purposefulness of nature in the field of politics and law. If we refer to Kant's treatise on perpetual peace, we see that throughout it there is a main character who guides the human race to a specific goal. And that is nature in his posthumous works, Kant approached an objective view of nature, but at the same time, through the doctrines of the critique of the power of judgment he was able to provide a transcendental way of explaining it. In the last period of his thought, Kant also drew history and law into the nature and tried to explain them as the purposes of nature through the doctrines of the power of reflective judgment. Kant is in many ways an accomplice of Thomas Hobbes: Hobbes believed that the natural position is a position of war and the only way to achieve peace is to delegate the will to the absolute sovereign. According to Kant, nature is the absolute sovereign. In other words, Kant believes that instead of delegating the will to the absolute sovereign if we follow only nature, we will be able to achieve a state of peace.

References

- Allison, Henry (2001) *Kant's Theory Taste*, Cambridge University Press.
- Arendt, Hannah (1992) *Kant's Political Philosophy*, University of Chicago Press.
- Ferrarin, lfredo (2015) *The Power of Pure Reason*, The University of Chicago Press.
- Guyer, Paul (1987) *Kant and the Claims of Knowledge*, Cambridge University Press.
- Guyer, Paul (2006) *Kant*, Abingdon: Routledge 2park Squer Milton Park.
- Guyer, Paul (2008) *Knowledge, Reason and Taste*, Princeton University Press.

مجله علمی پژوهش‌های فلسفی دانشگاه تبریز

سال ۱۵ / شماره ۳۵ / تابستان ۱۴۰۰

امکانات قوه حاکمه تأملی در صورت‌بندی طبیعت حقوقی در نزد کانت

علی سلمانی

دانشیار گروه فلسفه هنر، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران. (نویسنده مسئول)

salmani@basu.ac.ir

سعید حاج رشیدیان

دکتری فلسفه هنر، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

hacisaeed@yahoo.com

چکیده

شاید یکی از محوری‌ترین ایده‌های کانت که تمام دوره‌های کار پیگیر فکری او را به یکدیگر متصل می‌کند، ایده طبیعت به‌طور کل باشد. طبیعت به‌طور کل برای کانت معادل تمامیت و کلیت است. قاعده این ایده بنیادین چنین است: جزئیات سرانجام باید تحت امر کلی واقع شوند تا قابل تبیین باشند. اما جالب توجه این است که این قاعده کلی که در سه دوره کار فکری کانت بدون تغییر باقی می‌ماند، در هر دوره دلالت خاصی پیدا می‌کند. لذا ما در پی پاسخ به این سوال هستیم که کانت چگونه از طبیعت به عنوان امر عینی شروع می‌کند و سپس به طبیعت همچون ایده‌آل عقل محض می‌رسد یا آن را همچون تمامیت ضروری برای قوه حکم لحاظ می‌کند و از آن‌جا به طبیعت همچون امری که دارای الزامات حقوقی است می‌رسد اما چنین تبدلی به طبیعت حقوقی و تاریخی تنها در صورتی ممکن می‌شود که به قوه حاکمه تأملی -زیبایی‌شناختی، غایت‌شناختی- توجه داشته باشیم. چرا که دقیقاً قوه حاکمه تأملی است که ابزار لازم را در اختیار کانت می‌گذارد تا طبیعت را همچون تمامیتی بنگرد که غایتش تحقق حقوق است. طبیعت در این معنا امری است که امیدواری را به نوع انسانی عرضه می‌کند.

کلیدواژه‌ها: طبیعت به‌طور کل، کلیت، تمامیت، ضرورت، نظام‌مندی، نظام‌مندی غایت‌مند، همراهی همدلانه.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱۰/۳۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۲/۱۳

مقدمه

یکی از مهم‌ترین مفاهیمی که می‌توان به واسطه آن سه دوره فکری کانت را-دوره پیشانقدی، دوره نقدی و پسانقدی- به یکدیگر وصل کرد و آن را همچون تلاشی پیگیر در باب موضوعی واحد مد نظر قرار داد مفهوم طبیعت به‌طور کل است.

طبیعت به‌طور کل در آثار کانت معادل‌هایی چون کلیت، تمامیت، جهان و عالم معقول دارد. کانت در تمام دوره‌های فکری‌اش تلاش می‌کند که این مفهوم را به‌صورت این قاعده درآورد که جزئیات و امور انضمامی خواه تعین قانون علمی باشد یا امور انسانی باید تحت یک امر کلی دسته‌بندی شوند تا واجد معنا یا ضرورت شوند. برای انجام این کار در بخش اول به تعریف طبیعت در رساله *مونادولوژی فیزیکی* و رساله استادی کانت تحت عنوان «درباره صورت و مبادی جهان محسوس و معقول» پرداخته شده و نشان داده شده است که چگونه کانت امر کلی یا کل را برای معناداری به امور جزئی تبیین می‌کند. این بخش همچنین شاهد سمت‌گیری کانت در قبال مواضع هیوم خواهد بود، امری که منجر شد کانت جهت‌گیری‌اش را نسبت به مسأله طبیعت تغییر دهد و درست با همین تغییر رویکرد مفهوم طبیعت را نیز وارد دوره نقدی فلسفه‌اش کند.

در بخش دوم تلاش شده است که طبیعت آن‌گونه که کانت در «پیوست به دیالکتیک استعلایی» نقد عقل محض تبیین می‌کند، مورد بررسی قرار گیرد. طبیعت در اینجا تبدیل به ایده‌آل عقل محض می‌شود و کانت تلاش می‌کند که آن را به عنوان امری اضافه بر مقولات در تبیین موضع خویش به کار برد.

در بخش سوم به بررسی نقد قوه حکم پرداخته شده است. در اینجا کانت طبیعت را دیگر نوعی ایده‌آل عقل به حساب نمی‌آورد، بلکه از قوه جدیدی به نام قوه حاکمه تأملی سخن می‌گوید که طبیعت را به‌عنوان تمامیتی ضروری به‌نحو پیشین فرض می‌گیرد. لذا تمامیت ضروری دیگر ایده‌آل عقل نیست بلکه به نحو استعلایی درسیستم طبیعت ادغام می‌شود.

سرانجام در بخش چهارم به آثار منتشر شده بعد از مرگ کانت پرداخته شده است. جایی که طبیعت به حاکم مطلق تبدیل می‌شود و کانت تاریخ و حقوق را نیز صرفاً لحظه‌ای از لحظات آن می‌داند. اما آنچه به کانت امکان چنین امری را می‌دهد قواعدی است که او در نقد قوه حکم در باب غایت‌مندی و قوه حاکمه زیبایی‌شناختی پرورنده بود. پس شاهد خواهیم بود که کانت چگونه طبیعت را در شکل‌های مختلفش صورت‌بندی می‌کند.

۱. کلیت در دوره پیشانقدی همچون آغازی برای مسأله طبیعت

یکی از محوری‌ترین دغدغه‌های کانت در دوره پیشانقدی مسأله کلیت (universality) است. در بخش حاضر تلاش می‌شود که مسأله کلیت همچون مبنایی برای طبیعت از خلال دو اثر عمده این دوره مدنظر قرار گیرد. این آثار عبارتند از: *مونادولوژی فیزیکی* (1756) و رساله استادی کانت تحت عنوان *درباره صورت و مبادی جهان محسوس و معقول* (1770).

۱-۱. مونا دولوژی فیزیکی

هدف کانت در این رساله تبیین مسأله کلیت است. پیش از هر بحثی باید توجه داشت که کانت در آثارش برای کلیت اصطلاحات فراوانی به کار برده است. همان‌گونه که لوسین گلدمن اشاره می‌کند کانت در آثار این دوره مقوله کلیت را با اصطلاحاتی همچون: زمان، مکان، تمامیت، عالم، اجتماع انسانی و خدا توضیح می‌دهد (گلدمن، ۱۳۹۲: ۷۱). در بحث حاضر در مونا دولوژی فیزیکی کانت تلاش دارد که کلیت را به واسطه روابط متقابل اجزا و همچنین مکان تبیین کند. به همین منظور او تلاش می‌کند آنچه را که از سنت عقل‌گرایی جزمی تحت عنوان عقل‌گرایی ذره‌باور ولف-لایپنیتز به او رسیده است بررسی و نقد کند. می‌دانیم که لایپنیتز با شروع از اجزایی تحت عنوان مونا دسرانجام به آنجا رسید که اصلی همچون هماهنگی پیشین‌بنیاد را برای تبیین رابطه موناها با یکدیگر مطرح ساخت. از نظر لایپنیتز دانش فیزیک از جزئیات شروع می‌شود تا به ترکیب آنها دست یابد. لذا طبیعت عبارت است از تجمع تعداد نامتناهی از صورت‌ها و نیروهایی که در بین آنها به واسطه فرمانی اولیه توافق حاصل می‌گردد: «با اینهمه، اگر قانونی که خدا وضع کرده است آثاری پایدار در اشیاء بر جای گذاشته باشد و اگر این اشیاء بر طبق فرمان الهی چنان ساخته شده باشند که بتوانند اراده قانون‌گذار را برآورده سازند، آنگاه باید پذیرفت که این اشیاء در ذات خود دارای نوعی کارایی، صورت، یا نیرو هستند. و همین کارایی، صورت، یا نیروست که ما برحسب عادت نام طبیعت بر آن می‌نهیم، و از این طبیعت سلسله پدیده‌ها به‌وفق فرمانی اولیه نشأت می‌گیرد» (لایپنیتز، ۱۳۷۲: ۱۴۸). گایر معتقد است که از نظر کانت این شیوه تبیین طبیعت رضایت بخش نیست:

«پس او تلاش می‌کند استدلالی ارائه دهد تا منطق و هستی‌شناسی ولف-لایپنیتز را تصحیح کند. لذا او استدلال می‌کند که اصل دلیل کافی اصلی است که به نحو منطقی از اصل تحلیل یعنی قوانین اینهمانی و عدم تناقض مستقل است. اما او همچنین استدلال می‌کند که برای تبیین سلسله‌حالاتی که در جوهرهایی که در معرض تغییر واقع می‌شوند این اصل به یک رشته امور فیزیکی یا تاثیرات واقعی میان جوهرها نیازمند است و نه صرفاً یک هماهنگی پیش‌بنیاد بدون تاثیر متقابل واقعی» (Guyer, 1987: 12)

پس کانت در مواجهه با نگرش لایپنیتز معتقد است که اگر طبیعت را حاصل تجمع این نیروها بدانیم هیچگاه نمی‌توانیم کلیت را تبیین کنیم، چراکه بین این مراکز نیرو حداکثر می‌توان قائل به توافق شد؛ در صورتی که با توافق نمی‌توان رابطه جزء و کل را به‌مثابه رابطه جواهر و مکان توضیح داد. او برای توضیح این مطلب و تبیین دلیل مخالفتش با لایپنیتز دو اصل جدید را پیشنهاد می‌دهد که عبارتند از: اصل توالی یا پی‌آیندی و اصل همبودی. کانت ادعا می‌کند که به‌واسطه این دو اصل، هم می‌تواند علت تغییرات را در جواهر تبیین کند، هم رابطه آنها را مشخص نماید و در نهایت نگرش عقل‌گرایی ذره‌باور را که از تبیین کلیت در عرصه فیزیک ناتوان است و آن را صرفاً در عرصه ریاضیات و هندسه به عنوان امر مثالی می‌پذیرد، اصلاح نماید. حال به این دو اصل اشاره می‌کنیم.

براساس اصل توالی و پی‌آیندی، کانت این‌گونه استدلال می‌کند که کل تغییرات اعیان حاصل وابستگی متقابل آنها با یکدیگر است؛ لذا «هیچ تغییری نمی‌تواند بر جواهر مؤثر باشد مگر تا آنجا که آنها با یکدیگر مرتبط باشند؛ بدین‌گونه بستگی متقابل آنها، تغییر متقابل و معکوس، وضع را تعیین می‌کند» (گلدمن، ۷۲: ۱۳۹۲). کانت با توجه به این رویکرد نه تنها اصل نیرو در خود اشیا را به عنوان عامل تغییرات بلکه این نظر مشهور لایپنیتز را که موناها نسبت به هم در و پنجره ندارند را نیز باطل می‌داند. او به جای اصل نیرو به عنوان عامل تغییرات، همبستگی متقابل میان جواهر را واجد عاملیت اعلام می‌کند. در واقع کانت می‌تواند به واسطه این اصل تصویری از طبیعت را که معتقد است طبیعت صرفاً تجمعی از اعیان است از اعتبار ساقط کند.

حال که معلوم شد در میان جواهر وابستگی متقابل وجود دارد باید توضیح داد که جواهر به عنوان اجزا با کلی بزرگ‌تر از خویش در ارتباط هستند. بدون تبیین این رابطه نمی‌توان معنای محصلی برای روابط جزئی مندرج در طبیعت در نظر گرفت، پس کانت اصل همبودی را مطرح می‌کند که بنابراین اگر طبیعت را صرفاً حاصل برآیند تغییرات ناشی از جواهر بدانیم بدون آنکه مبنایی کلی برای آنها داشته باشیم، طبیعت صرفاً توده‌ای آشفته از اعیان خواهد بود؛ پس باید برای فهم طبیعت مبنایی کلی را برای آن جستجو نمود. این مبنای کلی برای کانت عبارت است از فاهمه الهی (Divine understanding): «طبیعت نمی‌تواند برآیند تأثیرات متقابل چیزهای محدود و مستقل باشد، بلکه باید مبنای خود را در یک اصل مشترک، در فاهمه الهی داشته باشد» (همان: ۷۴). پس کانت به واسطه اصل همبودی در واقع کلی را کشف می‌کند که جواهر به عنوان جزئیات با آن در ارتباطاند و در چنین ارتباطی است که کلیت و اجزای عالم قابل فهم می‌شوند. اما سؤال این است که فاهمه الهی چگونه می‌تواند مبنای چنان کلیتی باشد؟

در اینجا کانت از مکان بحث می‌کند. رابرت هانا معتقد است که بحث مکان در دوره پیشانقدی کانت از چنان اهمیتی برخوردار است و متافیزیک او را به‌گونه‌ای برای همیشه متأثر می‌سازد که اگر به آن توجه نشود همواره این احتمال وجود دارد که کانت به عنوان شخصی مفهوم‌گرا تفسیر گردد: «غیر مفهوم‌گرایی کانت در باب ذهن انسان به تمام متافیزیک او سرایت می‌کند... منبع اصلی برای چنین ادعایی آثار پیشانقدی او بویژه در مورد مکان است» (Hanna, 2018: 16).

پس کانت مکان را از فاهمه الهی مشتق می‌سازد: «مکان جلوه فاهمه الهی است» (گلدمن، ۱۳۹۲: ۸۰). مکان به عنوان امر جدا از تمام تغییرات جزئی از جواهر کماکان به عنوان امر مطلق و جلوه‌ای از فاهمه الهی وجود دارد: «مکانی که اجسام اشغال می‌کنند به‌طور نامحدودی قابل تقسیم است و بنابراین شامل اجزای ابتدایی و ساده نمی‌شود» (همان: ۷۵).

اکنون کانت توانسته است رابطه اجزا و کل را با دو اصل توالی یا پی‌آیندی و همبودی آشکار کند و بدین صورت مبنای کلیت را به عنوان امری واقعی در دانش طبیعی روشن سازد.

۱-۲. رساله استادی تحت عنوان «درباره صورت و مبادی جهان محسوس و معقول»

اگرچه کانت در رساله استادی نقش دخالت‌دهنده و موثر مفاهیم در تقویم جهان را مطرح نمی‌سازد اما پلوهار در مقدمه کتاب نقد عقل محض معتقد است که این رساله پیش‌درآمد منطقی نقد عقل محض است. (Kant, 1987: XXVII) کانت در این رساله تمایز میان حساسیت و فاهمه را به شکل روشنی توضیح می‌دهد و همچنین از تفاوت میان جهان محسوس و معقول سخن می‌گوید (Ibid: 43-85). اما باید توجه داشت که یکی از مهم‌ترین مفاهیم موجود در این رساله مفهوم تمامیت (totality) است که دارای مشابهت‌هایی با آنچه در مورد ایده‌های عقلی در نقد عقل محض آمده است می‌باشد. در این بخش تلاش می‌کنیم که خطوط کلی اندیشه کانت را راجع به مفهوم تمامیت یا کلیت رسم کنیم و در مورد تفاوت عمده این دیدگاه با آنچه در نقد عقل محض آمده است توضیح دهیم.

همان‌گونه که در رساله *مونا‌دولوژی فیزیکی* شاهد بودیم، دغدغه کانت ارائه تصویری از تمامیت و کلیت واقعی برای عالم است. از رهگذر این دغدغه بود که کانت متوجه رابطه جزء و کل شد و تلاش کرد که برای جزئیات و جواهر امر کلی پیدا کند و بدین‌گونه بتواند امور جزئی را در رابطه با یک کل مطلق تعریف نماید. همان‌گونه که شاهد بودیم کانت این امر کلی را جلوه فاهمه الهی تحت عنوان مکان مطلق معرفی نمود. در رساله استادی نیز کانت کماکان با این مورد درگیر است، اما دیگر این کلیت را مکان نمی‌داند چرا که از مکان تحت عنوان شهود محض نام می‌برد. رساله با تعریف جهان به مثابه کل شروع می‌شود:

«در یک امر مرکب ماهوی، درست همان‌گونه که تا یک جزء معلوم نشود که کل نیست - یعنی امر بسیط است - تحلیل پایان نمی‌یابد، به همین‌گونه ترکیب نیز به پایان نمی‌آید مگر آنکه به کلی برسیم که جزء نیست یعنی جهان است... پس جهان کلی است که جزء نیست» (Ibid: 43).

کانت در این اثر کل جواهر و اعیان را تحت امر کلی که دیگر جزء نیست و غیر آنهاست جمع می‌کند و اسم آن را جهان می‌گذارد. احتمالاً تصور کانت این است که بدون وجود چنین کلی، جزئیات را نمی‌توانیم تبیین کنیم. او بعد از آنکه جهان را به عنوان امر کلی که دیگر جزء نیست بلکه شامل جزئیات است تعریف نمود، اکنون به این مسأله می‌پردازد که در جهان چه عواملی وجود دارند و چه رابطه‌ای بین آنها و قوای شناختی سوژه ممکن است به وجود آید. وی توضیح می‌دهد که جهان شامل: ماده، صورت و تمامیت است (Guyer, 2006: 28-30). ماده شامل تمام جوهرهایی است که به تنهایی وجود مستقل ندارند بلکه میان آنها اصل همکنشی برقرار است. اصل هم‌کنشی همان اصل توالی در *مونا‌دولوژی فیزیکی* است که بنابر آن هیچ جوهری به تنهایی قابل تصور نیست بلکه باید آن را به صورت جزء در وابستگی متقابل با دیگر اجزا فهم کرد. صورت عبارت است از هارمونی موجود میان اجزا. کانت اصرار دارد که این هارمونی امری عینی و واقعی است. پس صورت هارمونی موجود میان اجزا است که به واسطه احساس و شهود تجربی داده می‌شود. تمامیت را کانت به عنوان «کل مطلق اجزای ترکیبی» تعریف می‌کند. با توجه به این تعریف می‌توان این‌گونه نتیجه گرفت که تمامیت کل اجزا را که در همکنشی با

یکدیگر قرار گرفته‌اند شامل می‌شود اما خود شامل آن ترکیب قرار نمی‌گیرد، پس جهان محسوس عبارت است از ماده و صورت، و تمامیت به حوزه جهان معقول تعلق دارد. آنچه کانت بعد از این تقسیم‌بندی ارائه می‌دهد دسته بندی قوای شناختی ما است. او معتقد است که ماده و صورت هر دو به واسطه حساسیت داده می‌شوند، لذا حساسیت عبارت است از شهود محض و شهود تجربی. از طرف دیگر او معتقد است که بعد از حساسیت، عقل قرار گرفته است که دارای دو کارکرد منطقی و واقعی است. عقل به واسطه کارکرد منطقی تجربه را شکل می‌دهد. در نتیجه عقل در کارکرد منطقی با حساسیت متحد است: «عقل در عمل منطقی خود فقط داده‌های شهود حسی را سازمان می‌دهد و آنگاه مفاهیم تجربی حاصل می‌گردد» (کاپلستون، ۱۳۷۵: ۲۱۸). اما کارکرد واقعی عقل معطوف به شناخت تمامیت است. پس با حساسیت (شهود محض و شهود تجربی) ماده و صورت جهان را به دست می‌آوریم و با کارکرد منطقی عقل تجربه را برمی‌سازیم و از کاربرد واقعی عقل برای شناخت تمامیت بهره می‌بریم. اکنون باید به دو نکته مهم توجه کرد. در مرحله اول کانت معتقد است که از طریق ادراک امر محسوس (ماده و صورت) نمی‌توان به سمت شناخت تمامیت حرکت کرد و لذا جهان محسوس و جهان معقول دو جهان جدا از یکدیگر هستند. کانت اینجا اصطلاحات «آن‌گونه که پدیدار می‌شوند» و «آن‌گونه که هستند» را به کار می‌گیرد. سپس او با توجه به جدایی این دو عالم رأی به وجود تمامیتی صوری می‌دهد که علت جهان محسوس است. باید توجه داشت که در اینجا مفهوم علیت هنوز به حدود تجربه محدود نشده است. در مرحله دوم کانت بر این عقیده است که تمامیت صرفاً متعلق شناخت کارکرد واقعی عقل قرار می‌گیرد، لذا به عنوان جهان معقول دارای وجود واقعی است. به عبارت دیگر تمامیت به عنوان امر واقعی عبارت است از کل اجزای ترکیبی که به واسطه قوه شناخت محسوس قابل شناخت نیست و از آنجا که عقل به طور مطلق به چنین شناختی نیاز دارد پس آن را به واسطه کارکرد واقعی اش به دست می‌آورد. تمامیت در این معنا علت عالم محسوس است (Kant, 1894: 50-85).

می‌بینیم که در این اثر تصور تمامیت، کلیت و جهان به عنوان کامل‌کننده سلسله‌های بی‌انتهای هنوز تبدیل به ایده عقل نظری نشده است و از کاربرد تنظیمی آن نیز خبری نیست، در عوض آن امری است که به عنوان مینا و علت عالم محسوس - ماده و صورت - دارای وجود واقعی است.

۱-۳. دیدگاه کانت درباره طبیعت در دوره پیشانقدی و حرکت به سمت نقد عقل محض

به طور کلی کانت در دوره پیشانقدی معتقد است که: طبیعت به طور کل خود را در قالب ایده کلیت و تمامیت نشان می‌دهد. این کلیت و تمامیت به عنوان عالی‌ترین دستاورد شناخت نظری امری است که تمام امور انسانی، فیزیکی، الهیاتی و اخلاقی را در خود جا می‌دهد و لذا کانت در رساله استادی عنوان خدا و کمال اخلاقی نیز بر آن می‌نهد.

کانت قاعده این کلیت را این‌گونه بیان می‌دارد که ما دارای یک امر کلی هستیم که آن امر کلی مرکب از اجزای ساده نیست بلکه برای آنها در حکم یک کل صوری می‌باشد. این کل نسبت به اعیان و جواهر - مونها - در حکم مکان مطلق است، نسبت به امور امکانی در حکم وجود واجب یا خدا است. و نسبت به جهان محسوس - در حکم جهان معقول است. کانت معتقد است که این امر کلی متعلق شناخت عقلی قرار می‌گیرد.

یاسپرس اشاره می‌کند که کانت در این دوره در مورد عقل و توانایی‌های آن با دیگر عقل‌گرایان همداستان بود لذا عقیده داشت که: «دریافت حسی، چیزها را فقط چنانکه نمایان می‌شوند عرضه می‌کند؛ و مفهوم‌های عقلانی، آنها را چنانکه هستند» (یاسپرس، ۱۳۷۲: ۵۵). پس «واقعیت را می‌توان و باید به یاری مفهوم‌های تجربی نگرش زمانی - مکانی شناخت و چیزهای برتر از حس را به یاری مفهوم‌های ناب» (همان).

ویژگی دیگر طبیعت به‌طور کل برای کانت در دوره پیشانقدی این است که آن را عملاً به عنوان علت در نظر می‌گیرد. از نظر او علت جهان محسوس، جهان معقول است. به عبارت دیگر او کلیت را همچون علت تمام امور جزئی تحلیل می‌کند، کاری که در دوره نقدی از آن پرهیز می‌نماید.

در آخر می‌توان به این ویژگی طبیعت به‌طور کل اشاره کرد که از نظر کانت طبیعت برای عقلمطلقاً ضروری است. او در این دوره معتقد است که کلیتو تمامیت اموری هستند که عقل به نحوضروری به آنها نیاز دارد زیرا بدون آنها از پی‌گیری هدف خویش که همانا «تلاش به سوی مطلق» استبازمی‌ماند(گلدمن، ۱۳۹۲: ۱۲۵). پس عقل در کارکرد واقعی‌اش نه‌تنها می‌تواند کلیت را بشناسد بلکه به آن به مثابه اصلی که تمام تلاشش مصروف رسیدن به آن است، نیاز دارد.

از اینجا می‌توان گفت که طبیعت به عنوان کلیت در دوره پیشانقدی همان امر کلی است که تمام جزئیات را تحت خود قرار می‌دهد بدون آنکه خود جزء آنها باشد. این امر کلی که علت جزئیات است متعلق شناخت عقلی قرار می‌گیرد و عقل برای پیگیری اهداف خویش که همانا رسیدن به مطلق است به آن نیاز دارد.

طبیعت به‌طور کل و کلیتی که تمام جزئیات را در ذیل خویش دارد برای کانت از چنان اهمیتی برخوردار بود که او هیچ‌گاه آن را کنار نگذاشت اگرچه تغییراتی اساسی در آن وارد ساخت. این ایده در پیوست دیالکتیک استعلایی تبدیل به مفهوم نظام‌مندی به عنوان ایده عقل نظری می‌شود که دارای کاربرد تنظیمی است. علاوه بر نقد عقل محض این مفهوم را می‌توان به صورت اساسی در نقد قوه حکم و به نحو تعیین‌کننده، در دوره کهولت کانت نیز مشاهده کرد.

اما این حرکت چگونه ممکن شد؟ کانت چگونه مفهوم طبیعت به‌طور کل را که در دوره پیشانقدی به عنوان کلیت واقعی برای اجزای متقابل و نیز علت عالم محسوس، پرداخته بود به عنوان ایده‌النظام‌مندی متعلق به عقل نظری، وارد دوره نقدی فلسفه‌اش می‌سازد؟ و سپس چنان تغییراتی را بر آن اعمال می‌کند که آن به عنوان کلیت خود حامل الزامات حقوقی می‌گردد؟ در بخش‌های آینده به این مسأله خواهیم پرداخت. اما در اینجا برای آنکه بتوانیم وارد دوره نقدی شویم باید به مواضع هیوم و سمت‌گیری کانت در برابر اندیشه او بازگردیم. هیوم معتقد بود که ایده علیت و لوازم برخاسته از آن دارای ضرورت نیستند.

هیوم تلاش کرده بود که توضیح دهد که آنچه را ما تحت عنوان علت و معلول می‌شناسیم و «بین آنها رابطه ضروری مبتنی بر استدلال استنتاجی برقرار می‌سازیم صرفاً دارای پیوند زمانی و مکانی دائم هستند» (Hume, 2007, I: 115-116). ذهن انسان تحت تأثیر تکرار یک حادثه از قابلیت‌های خویش مانند تخیل (imagination) و عادت (custom) استفاده می‌کند و حوادث به‌وجود آمده در یک سلسله از اعیان یک نوع را

با نوع دیگر پیوند می‌دهد و برای آنها قائل به ضرورت می‌شود. از دید هیوم چنین ضرورتی وجود ندارد و ماهیت چنین ارتباطی کاملاً امکانی است. هیوم ادامه می‌دهد که «ذهن انسان این پروسه را بسط می‌دهد و تلاش می‌کند که برای آغاز وجود (Beginning of Existence) علتی بیابد» اما «عقل به نحو استنتاجی هیچ امکانی برای یافتن چنین علتی در اختیار ندارد زیرا آن از مشاهده و تجربه به‌دست نیامده است» (Ibid). پل گایر معتقد است که هیوم صرفاً در این قسم از علیّت که معطوف به یافتن علت آغاز وجود است برای ذهن کارکرد مغالطه‌آمیز در نظر می‌گیرد و نه در دیگر اقسام آن، چراکه آنها به نحو روان‌شناختی قابل تبیین‌اند. در هر حال آنچه هیوم در مورد علیّت و ضرورت می‌گوید در نهایت مبنای هر کلیّتی را در طبیعت سست می‌کند. اگر قائل به وجود رابطه ضروری در میان علت و معلول نباشیم و رابطه آنها را صرفاً امکانی بدانیم دیگر نمی‌توانیم قائل به رابطه علت و معلول باشیم چرا که این رابطه حتی اگر تا اکنون نیز تغییر نکرده باشد تغییر آن به نحو منطقی امری کاملاً ممکن است. هیوم معتقد بود که خارج از حوزه ریاضیات که احکام کاملاً تحلیلی هستند و بر مبنای اصل امتناع تناقض سازمان یافته‌اند، در حوزه طبیعت ما فقط احکام ترکیبی داریم و با نقض آنها تناقضی پیش نمی‌آید. با توجه به این مسأله که بر امکانی بودن هر رابطه‌ای در طبیعت اصرار می‌ورزد و جزو نتایج بحث هیوم در باب علیّت است امکان حصول هر گونه کلیّت در طبیعت مسدود می‌شود.

می‌دانیم که کانت در تمهیدات به تأثیر هیوم بر آراءش اشاره می‌کند و می‌گوید که هیوم او را از خواب جزمی بیدار کرده است. در هر حال روشن است که کانت تحت تأثیر مواضع هیوم مجبور شد تغییراتی را در ساختمان ایده کلیّت وارد سازد. کانت به روشنی می‌دید که دیگر نمی‌تواند کلیّت را نه در طبیعت و نه در اخلاق تبیین کند و همچنین جهان معقول را به عنوان علت جهان محسوس معرفی نماید. او مجبور بود تن به این دیدگاه دهد که از لحاظ نظری کلیّتی وجود ندارد زیرا دانش انسانی بر ارتباط‌های مبتنی بر واقعیت که ناشی از تخیل و عادت است محدود می‌باشد (گلدمن، ۱۳۹۲: ۱۲۴). با وجود این مسأله ایده کلیّت و طبیعت به مثابه کل از چنان اهمیتی برای کانت برخوردار بود که تمام وزن پیشین خود را در اندیشه او حفظ کرد. او به جای کنار نهادن این ایده قائل به این شد که تمامیت برای انسان خارجی نیست، بلکه در خود اوست. داده شده و موجود نیست «بلکه هدفی نهایی» است که عقل با توجه به آن راهش را به پیش می‌راند. سپس او ایده کلیّت و طبیعت به‌طور کل را در قالب ایده نظام‌مندی به درون خود عقل می‌راند و آن را تبدیل به ایده‌آل عقل می‌سازد. از این پس برای یافتن کلیّت و طبیعت باید به سراغ عقل و ایده‌آل‌های آن رفت و در آن به جستجو پرداخت. این همان رویکردی است که به انقلاب کپرنیکی کانت مشهور است.

۲. طبیعت در نقد عقل محض

کانت در نقد عقل محض بعد از تبیین مسأله تعارضات-آنتی‌نومیها- در بخش دیالکتیک استعلایی، بخشی به نام «پیوست به دیالکتیک استعلایی» را مطرح می‌کند. او در این بخش دوباره به مسأله طبیعت به‌طور کل بازمی‌گردد و تلاش می‌کند که آن را با توجه به قواعدی که در نقد عقل محض فراهم آورده است تبدیل به مفهوم نظام‌مند (systematicity) ی‌سازد که به ماهیت خود عقل تعلق دارد (کانت، ۱۳۹۴: ۶۰۰-۶۰۱). برای توضیح

این مسأله در ابتدا باید به رابطه میان شهود، مقولات فاهمه و قانون تجربی بازگردیم. کانت معتقد است که مقولات فاهمه در ساختن قوانین تجربی صرفاً قواعدی هستند که منجر به یافتن الگوهای خاصی در میان شهودات تجربی می‌شوند (Guyer, 2005: 40).

از نظر کانت برای تبیین موضوع قانون تجربی اگر به فاهمه بازگردیم متوجه می‌شویم که حتی عالی‌ترین قوانین فاهمه به نحو منطقی بر هیچ قانون تجربی در طبیعت دلالت ندارد. به عبارت دیگر هیچ قانون تجربی را نمی‌توان به نحو استنتاجی از مقولات مشتق ساخت اما علی‌رغم این مسأله همواره باید قانون تجربی را همچون تعیین جزئی از مقولات به حساب آورد. این مطلب اشاره به این است که مقولات در واقع همچون الگو (pattern) به کار برده می‌شوند. اما چگونه؟ کانت معتقد است که برای به دست آوردن قوانین تجربی باید مقولات همواره توسط شهودهای تجربی پر شوند، درست همان‌طور که شهودهای تجربی باید به صورت‌های محض شهود اضافه گردند تا ابژه‌ای به عنوان امر واقع شده در تعیین زمانی-مکانی بر ساخته شود. پس بدون شهود تجربی مقولات بر قوانین تجربی دلالت نمی‌کنند اما هنگامی که به واسطه شهود تجربی پر شدند، تعیین جزئی مقوله به مثابه قانون یافت می‌شود.

پس برای داده شدن قانون تجربی تنها امری که به آن نیاز داریم شهودهای تجربی هستند چرا که تنها بعد از چنین داده شدنی است که قوانین تجربی می‌توانند به عنوان تعیینات جزئی مقولات لحاظ گردند. از اینجا می‌توان پی برد که کانت مقولات را صرفاً قواعدی برای یافتن الگوهایی خاص در میان شهودات تجربی داده شده قلمداد می‌کند. پس به واسطه شهودات تجربی تمام محتوای قانون تجربی داده می‌شود و کار مقولات یافتن روابط خاص در میان واقعیت پدیداری داده شده توسط شهودات تجربی است. به عبارت دیگر کار مقولات آن است که خصلت‌های ویژه‌ای را به واقعیت پدیداری داده شده توسط شهودات تجربی می‌دهند که فاقد آنها بودند و همین خصلت‌های ویژه توسط فاهمه به مثابه الگو کشف می‌گردند. ایده کانت باید این باشد که مقولات ما را برای جستجو کردن الگوهای جزئی در میان شهودات تجربی راهنمایی می‌کنند. برای مثال پیوند مجاورت مکانی و نمودهای زمانی متوالی در مورد علیت، هنگامی که تحت راهنمایی مقولات قرار می‌گیرند، چنین الگویی را در میان شهودات تجربی کشف می‌کنیم (Ibid).

کانت علاوه بر آنکه مقولات را راهنمایی‌کننده کشف الگو در آنچه به نحو تمام توسط شهود داده شده است می‌داند، قائل به نقش تضمینی (guarantee) برای مقولات در یافتن قوانین تجربی است: «پس به نظر می‌آید که مقولات ضمانت می‌کنند که ما می‌توانیم قوانین تجربی را با به کار گیری شهودات تجربی کشف کنیم» (Ibid: 42-43). کانت وقتی به بخش «پیوست به دیالکتیک استعلایی» می‌رسد این ضمانت برای کشف قوانین جزئی تجربی را که بر عهده مقولات گذاشته است به کناری می‌نهد و عقل را ضامن چنین کشفی می‌داند (کانت، ۱۳۹۴: ۶۱۰-۶۰۹) و حتی ادعا می‌کند که ایده‌آل‌ها از آن جهت که استعلایی هستند باید به عنوان امکان خود تجربه لحاظ گردند. اکنون باید به بحث درباره طبیعت به‌طور کلی به مثابه نظام‌مندی در خود عقل پردازیم تا ببینیم چگونه عقل به واسطه ایده‌آل‌هایش نه تنها ضامن کشف قوانین تجربی است که امکان تجربه را نیز می‌سازد.

چنانکه گفته شد کانت بر این عقیده بود که به واسطه نقش هادی فاهمه ما می‌توانیم قوانین طبیعی را کشف کنیم اگرچه خود این قوانین به نحو منطقی از فاهمه استنتاج نمی‌شوند بلکه باید کثرات حسی توسط شهود داده شوند تا سرانجام فاهمه بتواند از آنها الگوهای خویش را تشخیص دهد. اما کانت در این قسمت با کثرت قوانین تجربی مواجه می‌شود. او استدلال می‌کند که اگر تعداد نظم‌های طبیعت به اندازه‌ای باشد که برای فاهمه انسانی ما قابل دسترسی نباشد فاهمه از کارکرد خویش بازمی‌ماند. به عبارت دیگر اگرچه مقولات تضمین می‌کنند که برای هر شهود تجربی قاعده‌ای وجود دارد که آن را به قانون تبدیل می‌کند اما مقولات نمی‌توانند تضمین کنند که تعداد این قواعد به اندازه‌ای باشد که در اختیار فاهمه ما قرار گیرد و فاهمه بتواند قانون تجربی را برای هر شهود داده شده‌ای بیابد. کانت در نقد عقل محض خود به وضوح به این مسأله اشاره دارد. او اشاره می‌کند که اگر نتوانیم یک نیروی بنیادین را برای هر آنچه به نحو نامحدود وجود دارد، در نظر بگیریم از تبیین تمام نیروهای جزئی بازمی‌مانیم: «ایده یک نیروی بنیادین... باز هم حداقل مسئله‌ای [اصلی] برآمده از بازنمایی نظامندی از کثرت نیروهاست» (همان: ۵۹۹) پس می‌توان گفت که کانت معتقد است که طبیعت به‌طور کل امری است که نمی‌تواند صرفاً توسط فاهمه منظم گردد زیرا قوانین جزئی طبیعت به اندازه‌ای گسترده‌اند که حتی اگر فاهمه به‌طور جدی در پی تبدیل ساختن آنها به قانون باشد باز هم نمی‌تواند تمام آنها را بیابد. لذا کانت معتقد است که برای آنکه بتوانیم به تمام اعیان طبیعت ضرورت بخشیم قبل از آنکه قانون آنها را توسط فاهمه کشف کنیم باید طبیعت به‌طور کل را به مثابه نظام‌مندی به عنوان ایده‌آل عقل لحاظ کنیم. پس عقل به‌واسطه اصل نظام‌مندی که نماینده طبیعت به‌طور کل است قادر می‌شود به تمام تعینات جزئی قانون که بر فاهمه پوشیده مانده است ضرورت ببخشد. جهانی که بدین‌گونه توسط عقل نظام می‌یابد «به جهانی شباهت دارد که از عقلی متعالی نشأت گرفته است، اگرچه سرانجام این کاربرد عقل صرفاً قاعده منظم کردن فاهمه‌ای است که خودش بیش‌ترین وحدت‌های ترکیبی را شامل می‌شود» (Ferrarin, 2015: 56). پس نظام‌مندی به مثابه طبیعت قاعده منظم ساختن فاهمه است. لذا اصل نظام‌مندی در بهترین حالت، «اصلی است که باید آن را امری اضافی بر مقولات فاهمه در نظر گرفت» (Guyer, 2005: 41).

اکنون می‌توانیم به خود تصویری که کانت در نقد عقل محض از طبیعت به‌طور کل به مثابه نظام‌مندی می‌سازد بپردازیم. کانت در مجموع سه ایده‌آل را برای نظام‌مندی معرفی می‌کند تا بتواند طبیعت به‌طور کل را در قالب آنها در تمام جنبه‌هایش وحدت و ضرورت دهد:

۲-۱. ایده‌آل کمی امتداد نامحدود هر ترکیب تجربی^۱

این اصل موضوع یا قاعده عقل بیان می‌دارد که باید بتوان به هر کمیّت طبیعی چه دینامیک باشد یا ریاضی، مقادیر اضافی، افزود. اگر بتوانیم به هر کمیّت طبیعی در هر لحظه‌ای مقداری اضافه کنیم، امکان چنین اضافه‌ای به‌واسطه شهود ممکن می‌شود؛ اما شهود صرفاً می‌تواند تا جایی چنین کاری را انجام دهد و از جایی از ادامه پروسه اضافه کردن بازمی‌ماند:

«شهود هیچ **حدود مطلق**ی را عرضه نمی‌کند لذا عرصه را برای [تصور] گسترش نامحدود هر ترکیبی [توسط عقل] فراهم می‌آورد چراکه عقل به گسترش نامحدود ترکیبها تحت هدایت **علاقه ذاتی خویش در به حداکثر رساندن**، نیازمند است. احتمالاً این نیاز را باید به مثابه بدیلی نمادین برای **امر نامشروط** در نظر آورد» (Ibid: 15)

در اینجا عقل برای رسیدن به کلیت یا امر نامشروط فرمان می‌دهد که افزایش باید ادامه پیدا کند. پس تفاوت میان شهود و عقل در این است که «شهود فقط می‌تواند چنین کاری را به نحو **محدود** انجام دهد اما عقل می‌گوید که **باید** چنین کاری به‌طور **نامحدود** ادامه پیدا کند» (Ibid). چنین اضافه کردن کمیت به نحو نامحدود قابل اعمال در حوزه شهود و فاهمه نیست پس عقل آن را به عنوان اصل موضوع لحاظ می‌کند.

۲-۲. ایده نیروی بنیادین^۲

عقل می‌خواهد هرآنچه به نحو نامحدود هست یا می‌تواند باشد به نحو ضروری تحت نیرویی علی قرار گیرد. لذا خود نیروی علی را از فاهمه می‌گیرد و آن را با نوعی از اجبار از سمت خویش توأم می‌کند و حکمی که به آن می‌رسد چنین است که هرآنچه هست باید تحت علتی تجربی-نیرو-قرار داشته باشد:

«در بین انواع متفاوت وحدت مطابق با مفاهیم فاهمه، همچنین [وحدت] علیت یک جوهر قرار دارد که «نیرو» نامیده می‌شود. نموده‌های مختلف همان جوهر واحد، در نظر اول چنان تنوعی از خود نشان می‌دهند که در ابتدا کمابیش باید به همان تعداد نیروها را فرض گرفت که معلولها خود را آشکار می‌سازند... لذا یک اصل متعارفه منطقی ما را ملزم می‌کند که این تنوع ظاهری را حتی الامکان کاهش دهیم، به این ترتیب که از طریق مقایسه، این همانی پنهانی آنها کشف شود...» (کانت: ۱۳۹۴: ۵۹۹).

در اینجا عقل اصل نیرو را که از فاهمه گرفته است با کاربرد «باید» به نحو نامحدود همراه می‌کند. باید توجه داشت که این نوع از کارکرد عقل جنبه تقویمی ندارد پس این نیرو هم محض است و هم فرضی.

۳-۲. قاعده مدرسی یا اصل منطقی^۳

اگرچه کانت این قاعده را منطقی می‌نامد اما خود اذعان دارد که این اصل کاملاً استعلایی است چرا که به نحو معناداری در مورد اعیان طبیعی سخن می‌گوید. لذا اگر انسان بگوید

«همه شناخت‌های ممکن فاهمه (از جمله شناخت‌های تجربی [حسی]) وحدت عقلی دارند، و تحت اصول مشترکی قرار می‌گیرند که از آن اصول، شناخت‌ها قطع نظر از تفاوت خود بتوانند مشتق شوند، این یک اصل [بنیادین] استعلایی عقل خواهد بود، که وحدت نظام‌مند را نه صرفاً به شکل سوپژکتیو و منطقی، ضروری، به مثابه روش، بلکه به شکل ابژکتیو نیز ضروری می‌گرداند» (همان).

و اما اکنون خود قاعده: کانت معتقد است که طبیعت به‌طور کل همواره از سه قانون پیروی می‌کند که عبارتند از: «قانون تجانس (homogeneity)، قانون تنوع (specification) و قانون تداوم (continuity)» (Guyer: 2005: 18). «بنابر قانون تجانس بیان امر کثیر همواره تحت جنس بالاتر از خود قرار گیرد» (Kant, 1998: 597). پس بنابر اصل تجانس که می‌گوید امر کثیر همواره می‌تواند تحت جنس بالاتر از خود قرار گیرد می‌توانیم بین انواع مختلف قائل به اشتراک شویم.

قانون نوع بیان می‌دارد که همواره آنچه که هم‌جنس است تحت نوع پایین‌تر قرار می‌گیرد. پس امور هم‌جنس می‌توانند همواره نوع‌بندی شوند و از این طریق وجه اختلاف انواع آشکار گردد و اما اصل تداوم که از تلفیق تجانس و تنوع ایجاد شده است تضمین می‌کند که «همه تنوعات به یکدیگر مربوط هستند زیرا همه آنها از درجات تعیین بسط‌یافته یک جنس عالی و واحد ناشی شده‌اند» (Ibid) در واقع قانون تداوم تضمین می‌کند که ما می‌توانیم اعیان را به صورت اموری که به نحو منطقی سازمان یافته‌اند بازشناسی کنیم چراکه آنها به گونه‌ای نیستند که هیچ شباهت و نسبتی با یکدیگر نداشته باشند بلکه دارای درجات اشتراک می‌باشند (تجانس)، و نیز بدین‌گونه نیستند که همه آنها یک چیز باشند بلکه بین آنها وجه اختلاف وجود دارد (تنوع) لذا اصل تداوم تمام اعیان را به گونه‌ایی به یکدیگر وصل می‌کند که پژوهشگر بتواند در میان آنها به حرکت درآید.

اکنون که سه ایده‌آل عقل را که کانت تحت عنوان نظام‌مندی به مثابه طبیعت به‌طور کل در نظر گرفته بود، توضیح دادیم باید به چند نکته در مورد آن ایده‌آل‌ها توجه کنیم.

از نظر کانت تمام ایده‌آل‌های عقل به مثابه قواعد اگرچه منطقی هستند، اما استعلایی نیز می‌باشند. منطقی بودن این قواعد از آنجاست که آنها «... در جایی که فاهمه خود به تنهایی نمی‌تواند به قواعد دست یابد، [عقل] آن را از طریق ایده‌ها کمک می‌کند و همزمان با تفاوت قواعد فاهمه، نوعی هم‌صدایی بر مبنای یک اصل واحد نظامند به آن می‌بخشد...» (Ibid: 608).

اما استعلایی بودن آنها از این‌روست که آنها فقط به مثابه روش به شکل ذهنی و منطقی عمل نمی‌کنند بلکه به شکل عینی نیز طبیعت را ضروری می‌سازند. به عبارت دیگر ایده‌آل‌های عقلی طبیعت به‌طور کل در مورد خود ابژه‌های طبیعی می‌باشد؛ پس آنها دارای صورت معناداری در مورد خود ابژه‌ها هستند. اما باید توجه داشت که این اصول استعلایی دارای استنتاج استعلایی آن‌گونه که در مورد مقولات صورت گرفت، نمی‌باشند. کانت برای توضیح این نکته می‌گوید که اگرچه این اصول «به مثابه گزاره‌های ترکیبی پیشین، اعتباری ابژکتیو، اما نامعین، دارند و به عنوان قاعده تجربه ممکن عمل می‌کنند... البته نمی‌توان استنتاج استعلایی این اصول را علمی ساخت...» (کانت، ۱۳۹۴: ۶۰۸).

از طرف دیگر به عقیده کانت این اصول تقویمی نیستند چرا که هیچ‌گونه شاکله متناظر حسی به آن‌ها تعلق نمی‌گیرد. اما در عین‌حال ضروری هستند و لذا کارکرد اکتشافی دارند. پس می‌توانیم آن‌ها را به عنوان قواعد بسط فاهمه همچون راهنما برای پژوهش در باب طبیعت در اختیار داشته باشیم بدون آنکه توسع قوانین طبیعت اسباب سرخوردگی و یأس ما گردد.

۳. طبیعت در نقد قوه حکم

آنچه در نقد قوه حکم ذهن کانت را به خود مشغول می‌دارد همان مفاهیمی‌اند که در نقد عقل محض نیز توجه او را به خود جلب کرده بود. او در نقد قوه حکم برای آنکه بتواند از طبیعت به‌طور کل بحث کند به شرط امکان آن به عنوان سیستمی ضروری از قوانین تجربی توجه می‌کند. مسأله او کماکان کثرت و تنوع تعینات جزئی قانون تجربی است. اما راهی که وی برای تبیین مسأله ضرورت به عنوان شرط طبیعت به مثابه نظام‌مندی در نظر می‌گیرد با آنچه در نقد عقل محض آمده است تفاوت دارد.

قوه حاکمه در نقد اول در مقابل فاهمه یا همان قوه قوانین است و مراد از آن قوه‌ای است که جزئیات را در ذیل قوانین جمع می‌کند. از نظر کانت در نقد عقل محض قوه حاکمه نیازمند هیچ نوع اصل یا قانون پیشینی نیست، زیرا در صورت فرض چنین اصل یا قانونی، به کارگیری خود این اصل یا قانون نیازمند قوانین دیگری خواهد بود و این امر تسلسل را موجب خواهد شد. به‌طور کلی در نقد اول از آنجایی که تمرکز کانت بر حرکت از بالا (امر کلی یا قانون) به سمت امر جزئی (جزئیات کثیر حسی) است، لذا اولویت با حکم تعیینی است.^۴ (کانت، ۱۳۹۴: ۲۳۱-۲۳۰) اما در نقد قوه حکم وضعیت کاملاً متفاوت است در این نقد، قوه حاکمه قوه‌ای جدا از دیگر قوا بوده، دارای اصل پیشینی مخصوص به خود و کارکرد آن صرفاً تکمیل پروسه تعیین‌دهی به احکام نیست. بدین ترتیب در نقد قوه حکم شاهد توسع معنای قوه حاکمه تأملی هستیم. کانت در نقد قوه حکم از اینکه وحدت تجربه ضروری یا طبیعت به‌طور کل را ایده‌آل تنظیمی عقل بداند پرهیز می‌کند و در عوض آن را به قوه جدیدی به نام قوه حکم نسبت می‌دهد. در اینجا نیز دغدغه کانت تعینات جزئی قانون است که فاهمه از کشف کلیت آنها عاجز است. اما کانت به جای اینکه برای ضرورت بخشیدن به طبیعت و تبدیل آن به نظام‌مندی، آن را به حوزه عقل تسری دهد و سرانجام با قید استعلایی آن را با عالم مربوط سازد حوزه استعلا را به درون خود طبیعت می‌کشاند. او بر این اعتقاد اصرار می‌ورزد که نمود جزئی قانون طبیعی برای آنکه واجد ضرورت شود باید به عنوان جزئی از سیستم نظام‌مندی لحاظ گردد (Ibid: 50).

پس در نقد قوه حکم طبیعت به عنوان کل خود امری ضروری است و تمام قوانین جزئی طبیعت به عنوان اجزا واجد ضرورت می‌باشند. در عین حال، کانت در نقد قوه حکم نظام‌مندی به مثابه طبیعت را امری غایت‌مند می‌داند پس می‌توانیم آن را **نظام‌مندی غایت‌مند** بنامیم. اگر اکنون به نقد عقل محض بازگردیم متوجه می‌شویم که کانت از نظام‌مندی (طبیعت) به مثابه ایده‌آل عقلی به سمت نظام‌مندی غایت‌مند (خود طبیعت) حرکت کرده است. در نقد عقل محض قرار بر این بود که عقل به واسطه سه اصل افزایش کمیت نامحدود، اصل نیروی بنیادین و اصل منطقی، قوانین جزئی طبیعت را برای فاهمه ضروری سازد در صورتی که در نقد قوه حکم قوانین جزئی تنها وقتی که به عنوان اجزای نظام‌مندی غایت‌مند یا طبیعت در نظر گرفته شوند واجد ضرورت می‌گردند، اگر چه در نسبت با فاهمه ما امکانی باقی می‌مانند. پس در واقع ما به واسطه قوه حاکمه می‌توانیم به نحو پیشین طبیعی ضروری را فرض کنیم که به تمام تعینات جزئی یک مقوله مانند علیت یا جوهر به سبب تعلق آنها به خود

ضرورت می‌دهد و از این جهت ما نیز می‌توانیم آنها را برای فهم خود ضروری در نظر بگیریم. کانت برای توضیح این مطلب، در دنباله آنچه بیان شد، این‌گونه ادامه می‌دهد:

«اما چنین وحدتی بالضروره باید از پیش فرض و پذیرفته شود زیرا در غیر این صورت هیچ‌گونه پیوند فراگیری میان شناخت‌های تجربی در کلیتی از تجربه وجود نداشت... از این رو قوه حاکمه باید برای استفاده خاص خودش این اصل پیشین را بپذیرد که آنچه در قوانین خاص (تجربی) طبیعت از نظر انسان امکانی است باز هم حاوی وحدتی قاعده‌مند است...» (همان).

از قطعه بالا می‌توان به روشنی درک کرد که کانت به برکت «قوه حاکمه می‌تواند طبیعت به مثابه نظام‌مندی غایت‌مند را همچون سیستمی منظم از قوانین تجربی جزئی ملاحظه کند» (Allison: 2001: 21). اما قوه حاکمه چگونه می‌تواند سیستم ضروری قوانین تجربی طبیعت را به نحو پیشین فرض بگیرد؟ جواب کانت این است که قوه حاکمه آن را در کارکرد تأملی‌اش به واسطه اصل غایت‌مندی صوری طبیعت، فرض می‌گیرد. پس باید توضیح داد که کارکرد تأملی قوه حاکمه چیست تا معنای اصل غایت‌مندی صوری طبیعت نیز روشن گردد. کارکرد تأملی قوه حاکمه از نظر کانت به این معنا است که «قوه حاکمه باید تعینات جزئی قوانین تجربی را داخل تحت یک کل که داده شده نیست جمع کند» (کانت، ۱۳۸۸: ۷۲).

قوه حاکمه تأملی این کل داده نشده را نمی‌تواند از تجربه به دست آورد بلکه باید آن را در معنایی استعلایی از خودش به دست آورد. اصلی که قوه حاکمه تأملی از خودش به دست می‌آورد، اصل وحدت کثرات است و آن عبارت است از اینکه تعینات قوانین جزئی طبیعت را باید در وحدتی فرض کرد که **گویی** آن وحدت توسط فاهمه‌ایی که فاهمه امکانی ما نیست به قوای شناختی ما عرضه شده است. کانت این اصل قوه حاکمه را «غایت‌مندی طبیعت در کثرت آن» می‌نامد (همان: ۷۴).

پس می‌توان اصل غایت‌مندی طبیعت را این‌گونه تعریف کرد؛ اصل غایت‌مندی طبیعت اصلی پیشین است که به قوه حاکمه تأملی تعلق دارد و مبنای وحدت تمام قوانین جزئی طبیعت است به گونه‌ای که گویی آنها توسط فاهمه‌ایی قوه شناختی ما عرضه شده‌اند.

اکنون باید توجه کرد که این اصل پیشین قوه حاکمه تأملی از نظر کانت اوتونوم-مستقل- نیست. او معتقد است که قوه حاکمه تأملی بعد از آنکه اصل پیشین غایت‌مندی را فرض گرفت به دلیل تعیینی بودن آن نمی‌تواند هیچ قلمرویی برای قانونگذاری داشته باشد (همان: ۲۸). به عبارت دیگر قوه حاکمه تأملی نه در حوزه پدیداری قابل اعمال است و نه در حوزه امور فی‌نفسه. از این جهت کارکرد نظری-شناختی و اخلاقی ندارد. در عوض کانت آن را به عنوان قوه‌ای «هئوتونوم»، که «بر خود قانونگذاری می‌کند» در نظر می‌گیرد.

مسئله دیگری که در رابطه با طبیعت به مثابه نظام‌مندی در نقد قوه حکم مطرح می‌شود و دارای اهمیت بسزایی است، مسأله غایت است. کانت توانست به واسطه اصل غایت‌مندی بار دیگر غایت را وارد طبیعت سازد. همان‌طور که شاهد بودیم اصل غایت‌مندی مبنای ایجاد کلیت ضروری برای تمام قوانین جزئی بود. از نظر کانت

نمی‌توانیم لحظه‌ای از طبیعت را مشاهده کنیم که با دیگر اجزای آن در تغایر باشد. از طرف دیگر دیدیم که اگر قرار است طبیعت را به عنوان سیستمی از نظام‌مندی در نظر بگیریم که باید ضرورت را برای خود آن فرض کنیم نه به مثابه ضرورتی که ایده عقلی را شامل می‌شد، باید آن را همچون امری در نظر می‌گرفتیم که توسط فاهمه‌ای که همچون فاهمه ما امکانی نیست، به قوای شناختی ما عرضه شده بود. با توجه به این مقولات کانت غایت‌مندی را به عنوان «توافق یک چیز با تقومی از چیزها که فقط موافق غایات ممکن است» تعریف می‌کند (همان: ۷۴). با توجه به این تعریف می‌توان دید که طبیعت عین غایت‌مندی است چرا که مراد از طبیعت نیز دقیقاً توافق ضروری کل اجزای طبیعت با یکدیگر است که با تمام غایات ممکن هم‌سو می‌باشد و در نتیجه گویی همچون امری داده شده از ناحیه فاهمه‌ایی است. کانت مسأله غایت‌مندی را در نظام‌مندی ضروری که طبیعت می‌نامد ادغام نموده و آن را به نظام‌مندی غایت‌مند تبدیل می‌کند. پل گایر معتقد است که این غایت «غایتی تمام شده و مشخص نیست بلکه از آنجاکه ما هرگز نمی‌توانیم کل قوانین طبیعت را کشف کنیم، آن غایتی است که همواره متعین‌تر می‌شود بدون آنکه به تعین نهایی خود برسد» (Guyer: 2005: 43). این تصور از غایت‌مندی طبیعت در فلسفه تاریخ کانت نیز چنانکه خواهیم دید اثری ممتاز خواهد داشت.

۴. طبیعت در آثار منتشرشده بعد از مرگ

همان‌گونه که دیدیم دغدغه کانت در نقد عقل محض و نقد قوه حکم، در مورد طبیعت مبتنی بر قوانین جزئی طبیعی بود و او تلاش می‌کرد تا به واسطه مفهوم نظام‌مندی راهی برای ضرورت بخشیدن به کل قوانین جزئی طبیعت حتی آنها که هنوز کشف نشده‌اند پیدا کند. اما اگر در آثاری که بعد از مرگ او منتشر شد دقت کنیم شاهد خواهیم بود که اتفاق مهمی در این سال‌های پایانی رخ داده است. سال ۱۷۸۹ سال انقلاب فرانسه بود. این اتفاق چنان تأثیری بر مواضع کانت گذاشت که او به تصریح در آثار منتشرشده بعد از مرگش به آن پرداخت و آن را از جوانب مختلف بررسی کرد و از این رهگذر تلاش کرد که نظریه‌ای برای تاریخ و حقوق همچون اجزای طبیعت صورت‌بندی کند.

هانا آرننت معتقد است که کانت تلاش کرده بود که طبیعت را در نقد قوه حکمیه واسطه «اصل اکتشافی غایت در فرآورده‌های طبیعت»^۵ تبیین کند (Arendt, 1992: 14). اما او استدلال می‌کند که کانت در همان کتاب (نقد قوه حکم) در بند ۶۷ سؤالی را مطرح می‌کند که این سؤال به مبنای آثار منتشر شده بعد از مرگش تبدیل می‌شود. سؤال از این قرار است: «چرا اینکه انسان باید وجود داشته باشد، امری ضروری است» (Ibid: 12). این سؤال در زیر سایه انقلاب فرانسه برای کانت اهمیت بیش‌تری پیدا کرد. لذا او در صدد برآمد که در دوران پس‌اندی پاسخی برای این سؤال بیابد. اما مسأله تنها سؤالی نبود که در نقد قوه حکم مطرح شده بود. کانت برای آنکه بتواند برای این پرسش پاسخی بیابد عملاً از روش پیشنهاد شده در نقد قوه حکم برای بررسی امر زیبا و آموزه قوه حاکمه زیبایی‌شناختی بهره جست. مسأله این‌گونه است که کانت در دوره پس‌اندی تاریخ را به عنوان بخشی از طبیعت در نظر می‌گیرد و تلاش می‌کند که غایت نوع انسانی را در تاریخ به عنوان بخشی از طبیعت تبیین کند. روشن است که او این کار را به واسطه قوه حاکمه تعینی نمی‌تواند انجام دهد چرا که این امر باعث می‌شود خارج از

محدوده حسی امری را تصور و تصدیق کند، در صورتی که او نمی‌تواند ارزشی برای این قسم در نظر بگیرد، لذا قوه حاکمه تأملی و به‌ویژه حکم تأملی زیبایی‌شناختی بهترین مسیری است که او می‌تواند برای ارزیابی تاریخ و حقوق به عنوان بخشی از طبیعت به سراغش برود.

اکنون باید روشن شود که طبیعت به عنوان امری که تاریخ نیز جزئی از آن است چیست و کانت چگونه قوه تأملی زیبایی‌شناختی را برای بررسی آن به کار می‌برد.

کانت معتقد است که تاریخ خود بخشی از طبیعت است. پس «تجلیات اراده، یعنی افعال انسان، مانند هر حادثه طبیعی دیگری، طبق قوانین کلی طبیعی، تعیین می‌یابند» (کانت، ۱۳۸۸: ۹) موضوع تاریخ برای کانت عبارت از پیشرفت است. عاملان این پیشرفت از نظر او نه افراد جزئی بلکه نوع انسانی است. پس نوع انسان به عنوان بخشی از طبیعت در حال پیشرفت می‌باشد. این پیشرفت به گونه‌ای است که نمی‌توان برای آن پایانی متصور شد. لذا در جریان پیشرفت باید تمام قابلیت‌های نوع انسانی محقق شود و به سمت بالاترین درجه خود توسعه یابد؛ اگرچه باید توجه داشت که بالاترین درجه به عنوان امری محصل وجود ندارد. از این رو به عقیده کانت «غایت نهایی در معنای معادشناختی (eschatology) برای تاریخ قابل تصور نیست. بلکه آن پیشرفتی است که هرگز کامل نمی‌شود» (Arendt, 1992: 14). او عقیده دارد که این پیشرفت بدون غایت توسط دو سلسله از اهداف هدایت می‌شود که عبارتند از: «آزادی و صلح پایدار». این دو مفهوم همواره پس پشت فاعلان تاریخ قرار دارند و آنها را هدایت می‌کنند. مراد از آزادی در بسیط‌ترین معنایش، عبارت است از اینکه «هیچ کس حق سلطه بر دیگران را ندارد» و مراد از صلح پایدار «تجارت و معامله بین همه ملت‌هایی است که بر کره زمین ساکن‌اند» (Ibid). بدون این دو سلسله از اهداف داستان تاریخ بی‌معناست.

اکنون باید به نقش قوه حکم تأملی در حصول به چنین تصویری از طبیعت و تاریخ اشاره کرد. کانت در رساله صلح پایدار (perpetual peace) تمایزی را میان فاعل درگیر (the engaged actor) و ناظر حکم (the judging spectator) قائل می‌شود (Kant, 1970: 126). براساس این تمایز او معتقد است که تنها هنگامی می‌توانیم تاریخ را به عنوان یک کل در نظر بگیریم و به تمام حوادثی که در آن اتفاق می‌افتد همچون اموری بنگریم که به سمت پیشرفت نوع انسانی در حرکت‌اند که آنها را از منظر ناظر حکم بنگریم. این منظر عبارت است از منظر کسی که در امور جزئی و اقدامات مشخص درگیر نشده است. به عبارت دیگر او فاعل درگیر در امور جزئی نیست بلکه به عنوان ناظر - که درگیر خود بازی نشده است - امور جزئی و اتفاقات را با «شرکت همدلانه» (passionate participation) دنبال می‌کند (Arendt, 1992: 15).

چنین دیدگاهی می‌تواند تصویری از کل را برسازد. پس ناظر حکم کسی است که می‌تواند کل را درک کند و از این طریق به تمام امور جزئی که اتفاق می‌افتند از منظر کل بنگرد و لذا به آنها معنای محصل ببخشد. نتیجه‌ای که از چنین ناظر بودن به دست می‌آید «لذت تأملی و غیرفعال» (contemplative pleasure and inactive delight) است (Ibid). آرنهت معتقد است که کانت از این منظر به انقلاب فرانسه نگاه می‌کرد و لذا عقیده‌اش گاهی تناقض‌آمیز به نظر می‌آمد. چراکه وقتی انقلاب را از منظر افرادی که درگیر خود واقعه بودند

می‌نگریست آن را چندان مشروع نمی‌یافت اما وقتی از منظر ناظر حکم به آن نگاه می‌کرد آن را لحظه‌ای ضروری از طبیعت می‌دانست که به پیشرفت نوع انسانی می‌انجامید. این دیدگاهی است که کانت به‌طور کل در مورد جنگ نیز دارد. او جنگ را از منظر ناظر محض حکم همچون لحظه‌ای از تاریخ و طبیعت می‌داند که سرانجام به صلح و پیشرفت می‌انجامد.

اما چه چیزی این امکان را به کانت داده بود که چنین تمایزی را میان فاعل درگیر در امور و ناظر حاکم بر امور ایجاد کند؟ کانت در این مرحله از ویژگی «بی‌علاقگی حکم زیبایی‌شناختی» استفاده می‌کند. کانت یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های احکام زیبایی‌شناختی را بی‌علاقگی آنها می‌داند و معتقد است که رضایتی که از امر زیبا حاصل می‌شود باید نسبت به اقسام دیگر رضایت که به امور مطبوع و خیر وابسته است، بی‌علاقه بماند. او در مورد امور جزئی که در تاریخ نیز اتفاق می‌افتد قائل به همین رویکرد است و لذا معتقد است تنها وقتی می‌توان آنها را همچون اموری مشروع دآوری کرد که بتوان رابطه آنها را با کل تشخیص داد و این هنگامی امکان‌پذیر می‌شود که بتوان امور انضمامی و جزئی را بدون در نظر گرفتن علاقه‌ای در آنها لحاظ کرد. از این رو «عقیده، به‌ویژه اگر آن، عقیده بی‌علاقه ناظر نباشد بلکه عقیده محدود و غیرنقادانه شهروندان دارای علاقه باشد، امکان اشتباه در آن زیاد است» (Ibid: 49).

پس ناظر حکم به واسطه بی‌علاقگی سرانجام می‌تواند به کل دست یابد و حرکت تاریخ در طبیعت را همچون حرکت به سوی پیشرفت ملاحظه نماید. اما کانت معتقد است که ناظر حکم می‌تواند و باید دیدگاهش را همواره به دیدگاه کلی (General Viewpoint) برگرداند. کانت چنین تغییر زاویه دیدی را به سمت دیدگاه کلی نیز از نقد قوه حکم می‌گیرد. در نقد قوه حکم کانت برای به دست آوردن کلیت حکم زیبایی‌شناختی از گسترش ذهن (The Enlargement of The Mind) به واسطه تخیل استفاده می‌کند. این گسترش به واسطه مقایسه حکم با احکام ممکن و نه احکام بالفعل دیگران محقق می‌شود. در واقع ما به واسطه قوه تخیل می‌توانیم برای دیدار دیگران ممکن مهیا شویم و لذا احکام ممکن دیگران را نیز به نحو همزمان در حکم خویش لحاظ کنیم. اما برای چنین کاری همواره باید از حدودی که به نحو امکانی به حکم ما ضمیمه شده‌اند - مانند شرایط سوپرناتیو خصوصی - فراتر برویم. نتیجه این اقدام به دست آوردن دیدگاه کلی‌ای است که در آن میان حکم سوژه با حکم افراد دیگر در مورد یک عین خاص توافق کلی وجود دارد. این کلیت، کلیتی مفهومی نیست و نیز چیزی به فرد در مورد عمل کردن نمی‌گوید (Ibid: 44). بلکه بالعکس، کلیتی مربوط به جزئیات یا امور انضمامی است که می‌تواند توافق کلی را میان احکام ممکن دیگران و حکم شخص حاکم در مورد عینی انضمامی فرآورد.

کانت از همین آموزه برای به دست آوردن ناظر حکم نیز استفاده می‌کند. پس ناظر حکم کسی است که همواره دارای دیدگاه کلی است و لذا می‌تواند با فرآیند گسترش ذهن تمام امکان‌ات دیگران را در دآوری خود لحاظ کند و از این طریق نه تنها به کل دست یابد و لذا طبیعت تاریخی را درک کند بلکه به نوعی توافق پایدار با دیگر انسان‌ها نیز برسد. این مقدمه‌ای است برای تحقق یکی از اساسی‌ترین مفاهیم کانت که او آن را شهروندی-جهان‌وطن (cosmopolitan citizen) می‌نامد. در واقع شهروندی جهان‌وطن شهروندی است که می‌تواند همواره

در نسبت توافق پایدار با دیگر شهروندان باقی بماند چراکه به واسطه دیدگاه کلی، احکام ممکن آنها را پیشاپیش در داوری خود ادغام کرده است.

پس می‌توان گفت که کانت به واسطه ویژگی‌های بی‌علاقگی و کلیت حکم زیبایی‌شناختی توانست تاریخ را به عنوان بخشی از طبیعت تبیین کند. او این کار را به واسطه تمایز میان ناظر حکم و فاعل درگیر در امور و نیز دیدگاه کلی توضیح داد. به عبارت دیگر تنها ناظر حکم با دیدگاه کلی است که می‌تواند تاریخ را همچون لحظه‌ای در طبیعت ببیند و لذا اتفاقات موجود در آن را - حتی اگر جنگ باشد - به واسطه الصاق آن به کلیت معنادار سازد. این معناداری چیزی نیست جز دیدن اینکه طبیعت، تمام امور جزئی زندگی تاریخی نوع انسانی را در مسیر پیشرفت به جلو هدایت می‌کند.

اکنون باید بررسی کنیم که غایت‌شناسی مطرح شده در نقد قوه حکم چه تأثیری در اندیشه واپسین کانت برجا می‌گذارد. همان‌طور که شاهد بودیم کانت در نقد قوه حکم مسأله غایت‌مندی را وارد سیستم طبیعت به مثابه نظام‌مندی ساخت و معتقد شد که در صورت نپذیرفتن نوعی غایت‌مندی در نظام طبیعت، نمی‌توانیم هیچ‌کدام از قوانین جزئی علمی کشف نشده را ضرورت ببخشیم. کانت در واپسین دوره حیات فکری‌اش تمام نتایج ممکن از این آموزه را به فعلیت می‌رساند. او می‌گوید که «فرآیند مکانیکی طبیعت برنامه‌ای غایت‌مند را به نمایش می‌گذارد پس می‌تواند عامل تحقق حقوق در جامعه انسانی باشد» (Kant, 1970: 108). جملات کانت در رساله معنای تاریخ کلی در غایت جهان‌وطنی از این قرار است: «مسأله بزرگ نوع انسان که طبیعت، راه حل آن را به او نشان می‌دهد عبارت است از دستیابی به یک نظام حقوقی فراگیر در جامعه مدنی» (کانت، ۱۳۸۸: ۱۶). پس می‌توان دید که در این دوره غایت‌مندی چنان با طبیعت در هم آمیخته می‌شود و طبیعت به واسطه اغراض و غایاتش از چنان شأنی برخوردار می‌گردد که می‌توان برای آن «طرح پنهانی» در نظر گرفت که از طریق آن نوع انسانی می‌تواند به حقوق مدنی و حقوق بین‌الملل دست پیدا کند:

«تاریخ نوع انسان را می‌توان در مجموع به عنوان تحقق طرح پنهان طبیعت برای یک نظام سیاسی کامل داخلی، و به همین منظور، خارجی، در نظر گرفت که به عنوان تنها وضعیت ممکن می‌تواند استعدادهای خود را از طریق آن، در وجود انسان به نحو کامل بپروراند» (همان).

پس باید طبیعت را به عنوان امری که الزامات حقوقی را در خویش دارد و «آن را به نحو پنهانی بر نوع انسان به عنوان تعهدات عرضه می‌کند در نظر گرفت» (فوکو، ۱۳۹۴: ۸۷).

کانت در رساله صلح پایدار در پاسخ به این سوال که چه چیزی می‌تواند صلح را در تاریخ تضمین کند، طبیعت را ضامن چنین صلحی معرفی می‌کند. او دوباره به تمایزی که میان ناظر حکم و فاعل درگیر در امور ایجاد کرده بود بازمی‌گردد و می‌گوید چنین تضمینی از طریق فاعلان درگیر در سیاست ایجاد نمی‌شود: «اراده مردان سیاسی، تدابیر سیاسی و دیپلماتیک آنها و حتی سازمان‌های حقوقی که آنها ایجاد کرده‌اند» کاری از پیش نخواهد برد (همان). در عوض اگر از منظر ناظر حکم که دارای دیدگاه کلی است به مسأله بنگریم درمی‌یابیم که این خود

طبیعت است که به عنوان «هنرمندی بزرگ ضامن صلح پایدار است» (Kant, 1970: 108) به عبارت بهتر طبیعت خود نوعی نظام‌مندی حقوقی را ایجاد خواهد کرد که ضامن صلح پایدار خواهد بود.

در مرحله اول طبیعت به انسان‌ها اجازه می‌دهد که به نحو منفرد و به واسطه دارایی‌های‌شان، با یکدیگر وارد معامله شوند و این «حکم طبیعت در تعهدات حقوقی لحاظ و به حقوق مدنی تبدیل خواهد شد» (Ibid: 112). اما علاوه بر این طبیعت مقرر کرده است که تمام انسان‌ها در سراسر کره زمین پراکنده شوند و هر جمعیتی برای خود روابط مدنی را تعریف کند که با جمعیت‌های سایر مناطق دیگر متفاوت باشد. هر کدام از جمعیت‌ها دولت‌های خود را خواهد ساخت که با دولت‌های دیگر جمعیت‌ها متفاوت خواهد بود اما «بنابر حکم طبیعت تمام این دولت‌های مجزا می‌بایستی روابط تجاری خاصی با یکدیگر برقرار کنند و لذا دوباره به الزامات طبیعت به مثابه تعهدات نسبت به دیگر دولت‌ها پایبند بمانند» (Ibid: 113). از اینجا حقوق بین‌الملل توسط طبیعت ساخته خواهد شد. او متذکر می‌شود که طبیعت علاوه بر حقوق مدنی و حقوق بین‌الملل می‌خواهد نوعی از روابط تجاری شکل گیرد که مرز میان دولت‌ها را بشکند. حقوق بین‌الملل، تجارت و معامله بین دولت‌های مختلف را تضمین می‌کند اما استقلال سیاسی آنها پابرجا بود. اکنون طبیعت نوع دیگری از تجارت را ایجاد می‌کند که مرز میان دولت‌ها را از بین می‌برد و تجارت را به صورت جهانی عرضه می‌کند. همین نوع اخیر تجارت نوعی خاص از حقوق را ایجاد می‌کند که کانت آن را «حقوق جهان‌وطن» نام می‌نهد (Ibid: 114).

چنانکه شاهد هستیم کانت عقیده دارد که طبیعت نمایش‌دهنده غایت‌مندی است و به واسطه ابزارهایی خاص چون تجارت و دادوستد و حتی جنگ و سلطه - که به صورت جزئی قابل توجیه نیستند اما اگر آنها را در نسبت به کل که همان طبیعت است بسنجیم مشروعیت پیدا می‌کنند - سرانجام می‌تواند اغراض خود را محقق کند.

۵. نتیجه‌گیری

اگر به آنچه کانت در مورد طبیعت می‌گوید به دقت توجه کنیم متوجه می‌شویم که طبیعت برای او در تمام دوره‌های زندگی فکری‌اش نقشی محوری داشته است. او هیچگاه به این دیدگاه نرسید که ایده کلیت را که در دوره پیشانقدی همچون امری واقعی برای تبیین جهان در مخالفت با سنت عقل‌گرایی ذره-باور تدارک دیده بود کنار بگذارد. ایده بنیادین طبیعت به مثابه کل چنان کانت را شیفته خود ساخته بود که او تلاش کرد در هر دوره‌ای و بنابر هر محدودیت روشی که انتخاب می‌کرد به گونه‌ای آن را تبیین کند. در دوره پیشانقدی در مقابل عقل‌گرایان ذره‌باور تلاش کرد طبیعت را به مثابه کلیت همچون امری تبیین کند که بدون آن هر تصویری نسبت به طبیعت نابسنده و ناکافی جلوه می‌کرد. در برابر مواضع هیوم، کانت تدبیری اندیشید و طبیعت را به درون عقل راند و آنجا که قرار بود به نحو بی‌واسطه به نظاره طبیعت بنشیند آن را از درون عقل به بیرون هدایت کرد اما آن را حاصل فرض استعلایی پیشینی قوه حاکمه تأملی در نظر گرفت و سرانجام در دوره کهولت تمام نتایج منطقی غایت‌مندی طبیعت را در حوزه سیاست و حقوق بالفعل کرد.

اگر به رساله معنای کلی تاریخ به مثابه غایت جهان‌وطن یا رساله صلح پایدار کانت مراجعه کنیم می‌بینیم که در تمام صفحات این رساله‌ها تنها یک کاراکتر اصلی وجود دارد که نوع انسانی را برای رسیدن به غایتی خاص

راهنمایی می‌کند و آن طبیعت است. به عقیده نگارندگان، کانت در آثار منتشرشده بعد از مرگش به دیدی عینی نسبت به طبیعت که در دوره پیشانقدی داشت دوباره نزدیک شد اما در عین حال به واسطه آموزه‌های نقد قوه حکم توانست روشی استعلایی را برای تبیین آن تدارک ببیند. به علاوه به واسطه آنچه در قوه حکم پرداخته بود با توسل به مسأله غایت، دیگر طبیعت را صرفاً جایگاه مسأله‌دار قانون تجربی که باید به نحوی برای ضرورت آن چاره‌ای اندیشید در نظر نمی‌گرفت. چنانکه توضیح داده شد کانت در دوره واپسین اندیشه خود تاریخ و حقوق را نیز به درون طبیعت کشاند و تلاش کرد به واسطه آموزه‌های قوه حکم آنها را به مثابه غرض‌های طبیعت تبیین سازد و همان‌طور که شاهد بودیم تنها راه برای انجام این هدف تبیین کردن طبیعت به عنوان کل بود. کانت از بسیاری جهات با توماس هابز همداستان است: هابز معتقد بود که وضعیت طبیعی، وضعیت جنگ است و تنها راه برای رسیدن به صلح پایدار تفویض اراده به حاکم مطلق (absolute sovereign) می‌باشد.^۶ برای کانت حاکم مطلق همان طبیعت است. به عبارت دیگر کانت معتقد است به جای تفویض اراده به حاکم مطلق، اگر تنها از طبیعت پیروی کنیم خواهیم توانست از وضعیت جنگ به صلح و تجارت بین‌الملل دست پیدا کنیم. روشن است که تدارک چنین جایگاهی برای طبیعت و کلیت صرفاً از رهگذر آنچه کانت در دوره‌های قبل برای این مفهوم انجام داده بود، میسر می‌شد. اگر به دوره پیشانقدی، نقد عقل محض و نقد قوه حکم نگاه کنیم می‌بینیم که قاعده کلی کانت برای طبیعت این است که او همواره طبیعت را به عنوان کلی در نظر می‌گیرد که جزئیات باید تحت آن طبقه‌بندی شوند.

در دوره پیشانقدی او این کلیت را گاه مکان مطلق می‌خواند و گاه تمامیت و جهان معقول. در نقد عقل محض این کلیت به قواعد تقسیم سلسله انواع و اجناس تبدیل می‌شود که بدون آن جزئیات قابل فهم نیستند و در نقد قوه حکم کلیت عین سامان طبیعی است که ضرورت را در خودش فرض می‌کند و لذا تمام جزئیات را بدین‌سان ضروری می‌سازد. در دوره پایانی نیز همان‌گونه که اشاره شد طبیعت به مثابه کل دارای اغراض خاصی بود که به نحو پنهانی و در گذر تاریخ نوع انسانی را به پیش می‌راند. در هر حال قاعده یکسان باقی ماند: بدون کلیت که خود را در طبیعت نشان می‌دهد نمی‌توانیم امور انضمامی را تبیین کنیم. همان‌طور که دیدیم ایده‌آل‌های عقل در نقد عقل محض و نیز اصل غایت‌مندی طبیعت در نقد قوه حکم بر این امر دلالت داشتند که برای تمام تعینات جزئی قانون تجربی باید چاره‌ای اندیشیده شود که آنها نیز در دایره ضرورت قرار گیرند حتی اگر هنوز کشف نشده باشند. یکی از انگیزه‌های کانت برای مطرح کردن این نظر یافتن راهی برای امیدوار کردن پژوهشگر و جلوگیری از سرخوردگی او برای ادامه تحقیق عملی است. کانت در آثار منتشرشده بعد از مرگ، در رساله *نزاع دانشکده‌ها* (Contest of The Faculties) دوباره به مضمون امیدواری بازمی‌گردد. در این رساله کانت بر این عقیده است که در طبیعت و تاریخ بحث بر سر اعمال انسان‌ها که می‌تواند امپراطوری‌ها را بسازد یا براندازد نیست. بحث بر سر اراده افراد جزئی که دارای اغراض خاصی می‌باشند نیست بلکه اصل مسأله همراهی همدلانه (sympathetic participation) تماشاگران رویدادهاست که معمولاً رویکردشان را به صورت عمومی آشکار می‌کنند. از نظر کانت تنها از طریق همراهی همدلانه تماشاگران تاریخ است که اتفاقات معنا می‌یابند و این معنای

به دست آمده چیزی نیست جز امید؛ امید به اینکه بالاترین غایات طبیعت دست آخر به گونه‌ای محقق می‌شود که در آن همه ظرفیت‌های اصلی نوع انسان توسعه می‌یابد.

پی‌نوشت‌ها

¹ A quantitative ideal of the indefinite extendability of any empirical synthesis

² The idea of fundamental force

³ School-rule or logical principle

⁴ گایر معتقد است که کانت در اثنای مقدمه اول نقد قوه حکم به این حقیقت پی می‌برد که قوه حاکمه علاوه بر اندراج امور جزئی در قالب قوانین یا مفاهیم مقولی باید جهت برقراری ارتباط میان شهودات حسی کثیر و مفاهیم مقولی اقدام به فراهم سازی مفاهیم کلی که نقش واسطه‌ای دارند نماید. علاوه بر این حاکمه در احکام تجربی نه تنها باید جزییات را تحت مفاهیم کلی قرار دهد باید این مفاهیم کلی را نیز پیدا کند. گایر با اعتقاد به چنین امری معتقد است در نقد عقل محض هر حکم تعیینی به حکم تأملی نیازمند است چراکه صرفاً حکم تأملی می‌تواند مفاهیم میانجی (شاکله‌ها) را به مثابه مفهوم‌های تجربی به شهودهای محض اعمال کند تا مقدمات ساخت احکام تعیینی فراهم گردد. (Guyer, 2005: 29) آلیسون نیز ضمن طرح تقابل و ارتباط میان تعیین و تأمل در نقد اول معتقد است هم در فرایند شاکله سازی (به طور مصداقی در شکل گیری مفهوم شی)، هم در فرایند اکتساب مقوله‌ها و هم در فرایند شکل گیری مفاهیم تجربی کلی (مانند میز، درخت) تأمل در کار است. اما آلیسون معتقد است این نوع تأمل با تأمل مطرح شده در حکم تأملی در مقدمه نقد قوه حکم متفاوت است. تأمل دخیل در فرایند شاکله‌سازی، اکتساب مقولات و نیز ساخت مفاهیم کلی تجربی، تأمل منطقی است که نیازمند هیچ اصل پیشین نیست و تأمل مطرح شده در بحث تقابل احکام تأملی و تعیینی، تأمل استعلایی است که نیازمند اصل استعلایی غایتمندی طبیعت است. (Allison, 2001: 16-20)

⁵ heuristic principle of purpose in the product of nature

⁶ Thorpe, Lucas, *the Kant Dictionary*, Bloomsbury Publishing Plc, 2015

References

- Allison, Henry (2001) *Kant's Theory Taste*, Cambridge University Press.
- Arendt, Hannah (1992) *Kant's Political Philosophy*, University of Chicago Press.
- Coppleston, Fredrick (1997) *History of Philosophy*, Vol. 5, trans. Esmael Saadat & Manoochehr Bozorgmehr, Tehran: Sorosh. (in Persian)
- Ferrarin, Ifredo (2015) *The Power of Pure Reason*, The University of Chicago Press.
- Foucault, Paul-Michel (2015) *the Birth of Biopolitic*, trans. Reza Najafzadeh, Tehran: Ney. (in Persian)
- Goldmann, Lucien (2006) *Kant and Contemporary Philosophy*, trans. Parviz Babaei, Tehran: Agahgostar. (in persian)
- Guyer, Paul (1987) *Kant and the Claims of Knowledge*, Cambridge University Press.
- Guyer, Paul (2005) *Kant's System of Nature and Freedom*, New York: Oxford University Press Inc.
- Guyer, Paul (2006) *Kant*, Abingdon: Routledge 2park Squer Milton Park.
- Guyer, Paul (2008) *Knowledge, Reason and Taste*, Princeton University Press.
- Hanna, Robert (2016) *Kant's Shorter Writings*, Cambridge Scholars.
- Hume (2007) *A Treatise of Human Nature*, Vol. 1, edit. David Fate Norton, Mary Norton, Clarendon.
- Jaspers, Karl (1993) *Kant*, trans. Abdolhossein Naghibzade, Tehran: Tahoori publication. (in persian)
- Kant (1894) *Inaugural Dissertation of 1770*, trans. William J. Eckoff.

- Kant (1970) *Political Writings*, Cambridge University Press.
- Kant (1987) *Critique of Judgment*, Hackett Publishing Company.
- Kant (1998) *Critique of Pure Reason*, the Press Syndicate of the University of Cambridge.
- Kant, imanoel (1999) *Kant's Idea for a Universal History with a Cosmopolitan Aim*, trans. Manochehr Saneei Darehbidi, Tehran: Naghsh & Negar. (in persian)
- Kant, Imanuel (1999) *the Critique of Judgment*, trans. Abdolkarim Rashidian, Tehran: Ney. (in persian)
- Kant, Imanuel (2015) *the Critique of Pure Reason*, trans. Behroz Nazari, Tehran: Quqnoos. (in persian)
- Leibniz, Gottfried (1993) *Monadology and Other Philosophical Essays*, trans. Abdolkarim Rashidian, Amouzesh Enghelab Eslami Publication. (in persian)
- Thorpe, Lucas (2015) *the Kant Dictionary*, Bloomsbury Publishing.

